

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Бучин Микола Антонович
Бурій Дар'я Андріївна

Енергетична війна Російської Федерації проти України як різновид гібридної війни

УДК 327:355
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.2>

Бучин Микола Антонович
доктор політичних наук, доцент,
професор кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. С. Бандери, 12, Львів, Україна
ORCID: 0000-0001-9087-5123

Бурій Дар'я Андріївна
студентка кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. С. Бандери, 12, Львів, Україна
ORCID: 0009-0003-9578-8397

У статті досліджено актуальну проблематику – енергетичну війну як різновид сучасних гібридних воєн. Показано, що у контексті гібридної війни держава-агресор може використовувати енергетичні ресурси для здійснення гібридного впливу на державу-жертву. Виокремлено дві основні стратегії використання державою-агресором енергетичних ресурсів (нафти, природного газу, викопного палива тощо) для тиску на державу-жертву. Така стратегія може застосовуватися державами, які є потужними експортерами енергоресурсів, шляхом завищення ціни на природні ресурси, припинення чи обмеження їхнього транзиту, шантажу щодо намірів це зробити тощо. Друга стратегія використовується як один із інструментів класичної війни для нанесення ураження об'єктам енергетичної інфраструктури держави-жертви.

Автори використали комплекс загальнонаукових, емпіричних і логічних методів задля досягнення сформульованої мети – проаналізувати особливості здійснення Російською Федерацією енергетичної війни проти України як різновиду гібридної війни. Наголошено на тому, що з періоду розпаду СРСР Російська Федерація використовує енергетичний потенціал задля гібридної агресії проти України.

Зроблено висновок, що Росія до повномасштабного нападу на Україну 24 лютого 2022 р. робила акцент на реалізації першої стратегії енергетичної війни – використовувала свій статус держави-експортера для здійснення тиску на Україну. Після повномасштабного вторгнення російської армії на територію України 24 лютого 2022 р. Російська Федерація більше зосередила свою увагу на другій стратегії енергетичної війни. У її рамках російські війська здійснювали ракетні удари по об'єктах енергетичної інфраструктури України. Підсумовано, що Російська Федерація не змогла досягнути поставлених цілей в контексті енергетичної війни проти України.

Ключові слова: гібридна війна, енергетична війна, енергетичні ресурси, газові війни, Україна, Російська Федерація.

Вступ. Застосування енергетичних війн Росією є досить актуальною темою, оскільки енергетичні ресурси вже декілька століть залишаються елементом шантажу, спекуляцій, маніпуляцій та впливу. Україна за історію своєї незалежності пройшла декілька енергетичних воєн, відчувши на собі тиск та вплив Росії щодо закупівлі, використання та транспортування енергоресурсів. Європа в свою чергу також стала жертвою енергетичної війни Росії, бо транзитують російські енергоресурси та донедавна майже повністю залежала від них. Росія не раз погрозувала Україні та країнам ЄС відрізати їх від постачання енергетичних ресурсів і заморозити, таким чином змушуючи купувати російський газ і нафту та продовжувати бути в залежності. Усе це показує, що Росія використовувала енергетичні ресурси як один з методів ведення гібридної війни. З початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну питання енергетичної залежності європейських країн постало знову, адже РФ намагалася продовжувати свій шантаж, щоб отримати вигоду для себе, оскільки продаж енергоресурсів приносить їй велику частку державного бюджету. Це вкотре доводить, що

енергетична війна є очевидним різновидом гібридного конфлікту, завдяки якому Росія хоче підірвати стабільність держав, мати важіль впливу та диктувати свої правила. Звідси виникає потреба дослідження та аналізу ведення Росією енергетичних війн для запобігання подальшим маніпуляціям, скороченням енергетичної залежності від Росії та пошуку альтернативних видів палива та можливостей його постачання.

Проблема енергетичних воєн як різновиду гібридних конфліктів, а також їхнього використання РФ проти України стала об'єктом вивчення низки вітчизняних і зарубіжних науковців, експертів та аналітиків. Серед українських дослідників варто виокремити А. Білала, М. Гончара, О. Іщука, І. Січня, А. Чубика та ін. Серед зарубіжних науковців варто відзначити таких, як В. Бутрімас, А. Граніцас, А. Дюпої, М. Крале, Д. Нуссбаум та ін.

Попри увагу науковців до проблематики енергетичних війн як різновиду гібридних конфліктів, здійснення енергетичної агресії з боку Росії проти України є менш дослідженим. Це особливо характерно для енергетичної агресії з боку Росії в період повномасштабного російського вторгнення на

територію України. Це значною мірою пояснюється тим, що російсько-українська війна досі триває, тому можна прогнозувати, що тематика енергетичної війни Росії проти України у контексті повномасштабного російського вторгнення буде більш ґрунтовно аналізуватися у майбутньому. Відтак проблема здійснення Росією енергетичної війни проти України потребує більш ґрунтовного політологічного аналізу.

Мета та завдання. Мета публікації – проаналізувати особливості здійснення Російською Федерацією енергетичної війни проти України як різновиду гібридної війни. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання: дослідити енергетичну війну як різновид гібридного конфлікту; проаналізувати історичні витоки енергетичного конфлікту Росії та України; з'ясувати особливості та способи ведення енергетичних війн як різновиду гібридної війни Росії проти України.

Методи дослідження. У статті нами було використано загальнонаукові, емпіричні та логічні методи дослідження. Із загальнонаукових методів були використані такі методи, як: системний, завдяки якому ми розглядали гібридну війну як систему, елементом якої є енергетичні, зокрема газові війни; структурно-функціональний, завдяки якому ми аналізували внутрішню структуру енергетичної війни та функції її окремих складових; порівняльний, завдяки якому змогли проаналізувати подібність та відмінність енергетичних війн Росії у рівні історичні періоди. Також у дослідженні використано історичний метод, який дав змогу дослідити історичні особливості виникнення та розвитку енергетичної війни між Росією та Україною. Серед емпіричних методів дослідження ми використовували такі: методу аналізу статистичних даних, завдяки якому було з'ясовано наслідки здійснення Росією енергетичної війни проти України; метод аналізу документів, завдяки якому проаналізовані умови газових контрактів, укладених між Росією та Україною. Також нами активно використовувались такі логічні методи, як аналіз і синтез, індукція та дедукція. Вибір зазначених методів дав змогу охарактеризувати об'єкт та предмет дослідження, досягнути поставленої мети і завдань.

Результати. На сучасному етапі розвитку людської цивілізації конфлікти ведуться оновленими, новаторськими, радикально іншими засобами та способами, ніж класичні збройні конфлікти попередніх епох. Наразі явище сучасної гібридної війни дедалі менше пов'язане із збройною боротьбою. Тут важливо зазначити, що концепція гібридної війни не нова, проте вона стала значно актуальнішою останнім часом, коли держави використовують недержавних акторів та інформаційні технології задля перемоги над своїми супротивниками (як за відсутності, так і додатково під час прямого збройного конфлікту).

Гібридна війна має дві особливі ознаки:

– По-перше, межа між війною і миром стає розмитою. У цьому контексті гібридна війна трактується як заходи, які здійснюють держави або недержавні актори, з метою дестабілізації та завдання шкоди своєму опоненту, використовуючи різні поєднання відкритих і прихованих військових і невійськових засобів. Гібридна війна складається з таких елементів, як дезінформація, кібератаки, використання енергетичних ресурсів, економічний тиск, розгортання нерегулярних збройних формувань та застосування регулярних військ. Все перелічене вище може поєднуватися та здійснюватися протягом тривалого часу [2].

– По-друге, гібридна війна стає прихованою через те, що її важко операціоналізувати. Гібридні атаки характеризуються великим рівнем невизначеності. Країна, яка стала ціллю, нездатна розпізнати гібридну атаку або не може ідентифікувати державу, яка спонсорує її або безпосередньо здійснює. Це ускладнює розроблення відповідної політики і стратегічної відповіді держави, проти якої ведеться агресія [1].

Гібридну війну також можна називати війною в «сірій зоні», яка здебільшого ведеться з меншою інтенсивністю, ніж у традиційному військовому конфлікті. Вона має на меті ослаблення довіри населення до громадянського суспільства і демократії, використовуючи такі засоби, як кібератаки на критичні елементи інфраструктури, зокрема енергетичної, або використовуючи цілеспрямовану дезінформацію. Застосовуючи ці заходи, країна-агресор несе потенційну загрозу суверенітету, бо надає іншим країнам, терористичним організаціям і злочинцям відносну анонімність та недорогий, ефективний метод впливу на політику і державні стратегії інших держав. Потенційними цілями можуть бути об'єкти критичної інфраструктури, які можуть надати супротивникові певні переваги, такі як:

- переривання енергопостачання задля посилення тиску та використання маніпуляцій;
- переривання постачання послуг для цивільної інфраструктури, що може підірвати згуртованість суспільства та створити певні труднощі для військових;
- демонстрація свого руйнівного потенціалу та можливостей з метою залякування [2].

Коли йдеться про «невійськові» засоби гібридної війни, одну з ключових ролей серед них відіграють енергетичні ресурси та енергетична інфраструктура. Часто суспільство та влада держави-жертви не розуміє та недооцінює масштабів (а інколи – і сам факт) енергетичної війни. Однак наслідки енергетичної війни можуть бути схожими чи навіть перевершувати наслідки реальної війни.

На нашу думку, під енергетичною війною слід розуміти гібридну агресію, яка передбачає використання в якості інструменту власних енерге-

тичних ресурсів держави-агресора, або / та спрямування гібридної агресії проти енергетичних ресурсів держави-жертви.

Також енергетичну війну можна трактувати як зіткнення двох енергетичних потенціалів. Перемагає не той, хто має найбільший потенціал, а той, хто забезпечує більшу його концентрацію на напрямку основного удару, який зазвичай зосереджується на найбільш вразливій точці супротивника. При цьому вразливість держави-жертви пов'язана не тільки із його зовнішньою обороною, але і з внутрішніми умовами функціонування [5].

Енергетична війна може завдати значної шкоди економічному потенціалу держави-жертви та спровокувати системну кризу. Вона також здатна уповільнити чи навіть відкинути країну в економічному розвитку, різко зменшити можливість тривалої оборони території у разі подальшої збройної агресії. Інструментом енергетичної війни є енергетична зброя. Вона визначається як комплексна система енергетичного та інфраструктурного потенціалу держави, що використовується з метою розгрому потенційного противника [5].

У контексті запропонованого нами визначення енергетичної війни стає очевидним, що її здійснення може відбуватися шляхом реалізації двох основних стратегій. Їх умовно можна назвати збройною та незбройною. Збройна стратегія ведення енергетичної війни найчастіше відбувається в умовах наявного збройного конфлікту як його доповнення. Така стратегія, на нашу думку, передбачає нанесення відкритих або прихованих (диверсійних) ударів по об'єктах енергетичної інфраструктури держави-жертви з метою залякування населення та дестабілізації внутрішньополітичного, економічного та енергетичного становища в державі, яка стала об'єктом такої агресії. Серед об'єктів енергетичної інфраструктури, які можуть стати ціллю збройної стратегії енергетичної війни, на нашу думку, можна виокремити насамперед електричні станції, нафтопереробні заводи, сховища паливно-мастильних матеріалів, газосховища, енергорозподільчі станції, гарові та нафтові трубопроводи тощо.

Незбройна стратегія енергетичної війни використовується, як правило, державами, які володіють потужними енергетичними ресурсами, для здійснення тиску на держави-жертви, які здебільшого є слабкими у плані володіння енергетичними ресурсами. Основними інструментами у контексті цієї стратегії енергетичної війни, на нашу думку, є такі:

- маніпуляції щодо ціни на енергетичні ресурси: її підвищення для країни-жертви та зниження для країн-партнерів;
- маніпуляції щодо умов транзиту та об'ємів поставок енергетичних ресурсів;
- запровадження штрафних санкцій за невиконання умов договору щодо спожитих енергоресурсів;

- створення штучного дефіциту енергетичних ресурсів на світовому ринку;
- шантаж щодо поставок енергетичних ресурсів;
- дискредитація через ЗМІ країн-транзитерів енергетичних ресурсів;
- підкуп чиновників, що лобіюють прийняття вигідних рішень для країни-постачальника енергетичних ресурсів та ін.

На сучасному етапі одним із головних суб'єктів енергетичної війни є Російська Федерація. Однією із держав-жертв енергетичної агресії з боку Росії стала й наша держава. Слід сказати, що енергетичні війни проти України Росія почала здійснювати майже одразу після розпаду СРСР. Спочатку вони відбувалися у формі надання знижок на російські енергетичні ресурси в обмін на політичну лояльність та вигідні Росії геополітичні вектори України. Згодом, за часів президентства В. Ющенка, енергетичний конфлікт відбувався у формі відкритих газових воєн.

Нинішня криза в Україні у контексті енергетичної війни з боку Росії бере початок з листопада 2013 р., коли президент В. Янукович відмовився від угоди про економічні та політичні зв'язки з ЄС, натомість віддавши перевагу зв'язкам з Росією. Цей вчинок викликав антиурядові протести в Києві, що призвело до втечі В. Януковича зі столиці. Як результат, Росія анексувала Криму та здійснила окупацію частини Донбасу. Боротьба за політичну легітимність та національну ідентичність в результаті була також боротьбою за енергетичну стабільність та безпеку.

Україна не є значним виробником енергетичних ресурсів. Однак територією України пролягає один з основних транзитних маршрутів російського газу до ЄС. За даними Управління енергетичної інформації США (EIA), у 2013 році Європа імпортувала 30% від потреб природного газу, більшу частину – від російського газового гіганта «Газпром». Приблизно половина імпортованого ЄС російського природного газу транспортувалася по трубопроводах, що пролягають через Україну. Тому, на думку експертів, енергетика зіграла ключову роль у бажанні Росії захопити Крим військовим шляхом. Анексувавши цей регіон, Росія фактично подвоїла контрольовану нею територію в акваторії Чорного моря, на якій, як вважають, знаходяться мільярди барелів нафти та величезні запаси природного газу [6].

Повністю відмовитися від поставок газу до Європи через Україну Росія планувала після 2018 року. Російський «Газпром» істотно скоротив обсяги газу, що експортувалися через Україну, і планував надалі зменшувати цей об'єм шляхом диверсифікації транзиту через «Північний потік» і «Турецький потік», які були побудовані в обхід України [7].

У 2021 р. ціни на природний газ для ЄС зросли на 800% з початку року. Підняття ціни було спрово-

воковане дискусією щодо газопроводу «Північний потік-2», будівництво якого було практично завершено, а також суперечкою щодо трубопроводу Ямал-Європа, який зазвичай транспортував російський газ до Західної Європи, через реверсне постачання газу з Німеччини до Польщі. Таким чином Росія тиснула на Європу, щоб підписати довгострокові контракти на постачання газу і припинити затримки в будівництві та введенні в експлуатацію газопроводу «Північний потік-2» [4].

Після повномасштабного вторгнення Росії Український кризовий комітет 26 лютого 2022 року оголосив про заборону нетранзитного експорту природного газу з України [8]. У подальшому ТОВ «ГТС України» почало зупиняти роботу газорозподільних станцій.

Крім того слід зазначити, що поразки Росії на лінії фронту змушують її застосовувати інші методи досягнення своїх цілей в Україні. У зв'язку з цим найбільш показовими та небезпечними є намагання Москви знищити енергетичну систему України, завдаючи масованих ракетних ударів по критично важливим об'єктам інфраструктури. В рамках реалізації таких планів Росія завдала значних збитків українській енергетиці. Однак, українські фахівці успішно відновлюють її роботу. У такий спосіб Кремль прагне залякати українське населення та створити нестерпні життєві умови, розраховуючи на те, що це примусить українське керівництво капітулювати. Крім того, окрема мета режиму В. Путіна – це повне знищення економіки як основи української державності. Такі дії стали логічним продовженням московської політики з використання енергетичного чинника як одного із найбільш дієвих інструментів тиску на інші країни [3].

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що Україна з часу проголошення незалежності зазнавала гібридної агресії з боку РФ. Вона відбувалася, в тому числі, у форматі енергетичних воєн. Росія застосовувала проти України як збройну (акцент на ударах по об'єктах енергетичної інфраструктури) так і незбройну (акцент на використанні Росією власних енергетичних ресурсів для тиску на нашу державу). До повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. Росія використовувала незборну стратегію енергетичної війни, яка залежно від політичної кон'юнктури варіювалася від надання знижок на енергетичні ресурси в обмін на політичну лояльність до шантажу, дискредитації чи відкритих газових воєн. Після повномасштабного вторгнення РФ почала активно застосовувати збройну стратегію енергетичної війни, здійснюючи ракетні удари по енергетичній інфраструктурі нашої держави. Проте досягнути поставлених цілей («заморозити» нашу державу, дестабілізувати українське суспільство та зму-

сити українську владу до переговорів та поступок) Росія так і не змогла досягнути. Зважаючи на той факт, що Росія продовжує енергетичну війну проти України, проблематика зберігатиме актуальність і в майбутньому. Відтак перспективним для подальших наукових розвідок вбачаємо дослідження наслідків енергетичної війни Росії проти України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білал А. Гібридна війна – нові загрози, складність і «довіра» як антидот. *NATO REVIEW*. 30 листопада 2021 р. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2021/11/30/gbridna-vjna-nov-zagrozi-skladnst-dovra-yak-antidot/index.html>
2. Дюпіюї А., Нуссбаум Д., Бутрімас В., Граніцас А. Енергетична безпека в добу гібридних воєн. *NATO REVIEW*. 13 січня 2021 р. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2021/01/13/energetichna-bezpeka-v-dobu-gbridnih-von/index.html>
3. Січень І. Ракетно-енергетична війна. *Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень «Бориссфен Інтел»*. 2 грудня 2022 р. URL: <https://bintel.org.ua/analytics/raketno-energetichna-vijna/>
4. Europe's missteps stoke gas price, says Russia, as fuel flows east. *CNBC*. 24 грудня 2021 р. URL: <https://www.cnbc.com/2021/12/24/europes-missteps-stoke-gas-price-says-russia-as-fuel-flows-east.html>
5. Gonchar M., Chubyk A., Ishchuk O. Energy Component in New Generation Warfare. Case of Russia's hybrid aggression against Ukraine. 2015. URL: <https://geostrategy.org.ua/en/analysis/research/energetichnyi-komponent-viyni-novogo-pokolinnya-priklad-rosiyskoyi-agresiyi-proti-ukrayini/zavantazhiti-pdf-eng>
6. Klare M. Twenty-first-century energy wars. *Le Monde diplomatique*. 8 липня 2014 р. URL: <https://mondediplo.com/openpage/twenty-first-century-energy-wars>
7. Russia's gas pipelines to Europe by 2018. *TAAC*. 2018. URL: <https://tass.ru/en/infographics/7275>
8. Ukraine Stops Exporting Natural Gas. *Energy Industry Review*. 4 березня 2022 р. URL: <https://energyindustryreview.com/oil-gas/ukraine-stops-exporting-natural-gas/>

REFERENCES:

1. Bilal A. Hybridna viina – novi zahrozy, skladnist i «dovira» yak antydot. [Hybrid warfare – new threats, complexity and “trust” as an antidote]. *NATO REVIEW*. 30 lystopada 2021 r. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2021/11/30/gbridna-vjna-nov-zagrozi-skladnst-dovra-yak-antidot/index.html> [in Ukrainian].
2. Diupiuui A., Nussbaum D., Butrimas V., Hranitsas A. Enerhetychna bezpeka v dobu hibrydnykh voien. [Energy security in the age of hybrid wars]. *NATO REVIEW*. 13 sichnia 2021 r. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2021/01/13/energetichna-bezpeka-v-dobu-gbridnih-von/index.html> [in Ukrainian].
3. Sichen I. Raketno-enerhetychna viina. [Missile and energy war]. *Independent Analytical Center for Geopolitical Research «Borysfen Intel»*. 2 hrudnia 2022 r. URL: <https://bintel.org.ua/analytics/raketno-energetichna-vijna/> [in Ukrainian].

4. Europes missteps stoke gas price, says Russia, as fuel flows east. *CNBC*. 24 hrudnia 2021 r. URL: <https://www.cnn.com/2021/12/24/europes-missteps-stoke-gas-price-says-russia-as-fuel-flows-east.html>

5. Gonchar M., Chubyk A., Ishchuk O. Energy Component in New Generation Warfare. Case of Russias hybrid aggression against Ukraine. 2015. URL: <https://geostrategy.org.ua/en/analysis/research/energetichniy-komponent-viyini-novogo-pokolinnya-priklad-rosiyskoyi-agresiyi-proti-ukrayini/zavantazhiti-pdf-eng>

6. Klare M. Twenty-first-century energy wars. *Le Monde diplomatique*. 8 lypnia 2014 r. URL: <https://mondediplo.com/openpage/twenty-first-century-energy-wars>

7. Russias gas pipelines to Europe by 2018. *TAAS*. 2018. URL: <https://tass.ru/en/infographics/7275>

8. Ukraine Stops Exporting Natural Gas. *Energy Industry Review*. 4 bereznia 2022 r. URL: <https://energyindustryreview.com/oil-gas/ukraine-stops-exporting-natural-gas/>

The energy war of the Russian Federation against Ukraine as a kind of hybrid war

Buchyn Mykola Antonovych

Doctor of Political Sciences,
Associate Professor,
Professor at the Department of Political
Science and International Relations
Lviv Polytechnic National University
S. Bandera str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9087-5123

Burii Daria Andriivna

Student at the Department of Political
Science and International Relations
Lviv Polytechnic National University
S. Bandera str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0009-0003-9578-8397

The article examines the current issue – energy war as a type of modern hybrid wars. It is shown that in the context of a hybrid war, the aggressor state can use energy resources to exert a hybrid influence on the victim state. Two main strategies of the aggressor's use of energy war to achieve their goals are singled out. The first strategy involves the use of energy resources (oil, natural gas, fossil fuels, etc.) by the aggressor state to put pressure on the victim state. Such a strategy can be applied by states that are powerful exporters of energy resources, by increasing the price of natural resources, stopping or limiting their transit, blackmailing about intentions to do so, etc. The second strategy is used as one of the tools of classical warfare to damage the energy infrastructure of the victim state.

The authors used a complex of general scientific, empirical and logical methods to achieve the formulated goal – to analyze the peculiarities of the Russian Federation's energy war against Ukraine as a type of hybrid war. It is emphasized that since the collapse of the USSR, the Russian Federation has used its energy potential for hybrid aggression against Ukraine. It was concluded that before the full-scale attack on Ukraine on February 24, 2022, Russia emphasized the implementation of the first energy war strategy – used its status as an exporting country to exert pressure on Ukraine. After the full-scale invasion of the Russian army on the territory of Ukraine on February 24, 2022, the Russian Federation focused its attention more on the second energy war strategy. As part of it, Russian troops carried out missile strikes on energy infrastructure facilities in Ukraine. It was concluded that the Russian Federation could not achieve the set goals in the context of the energy war against Ukraine.

Key words: hybrid war, energy war, energy resources, gas wars, Ukraine, Russian Federation.